ФОНД ПЕРВОГО ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН - ЛИДЕРАНАЦИИ

СОВЕТ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Весенняя сессия молодых ученых социологов и социальных работников Казахстана

«МОЛОДЕЖЬ В НАУКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Сборник статей

Алматы - 2014

СОДЕРЖАНИЕ

Айдарбекова А.С., Султанова А.М. 5
Жасоспірімдердің девиантты мінез-құлық мэселесін элеуметтік талдау
Айдарбекова А.С., Артыгалиева Г. 9
Соңиально-экономическое положение женщин Казахстана
Айдарбекова Асел 14
Қачіргі қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балалардың элеуметтік жағдайы
Ахметбеков А.Б. 18
Коифессияаралық үнкатысу жэне толеранттылық мэселесі
Ариппай Н.А. 21
Мүгсдектерді элеуметтік қорғау саясаты жэне еңбек ресурстарын сақтау
Ахнанбетова Ж. 26
Жұмыспен қамту элеуметтік саясаттың негізгі бағыты ретінде
Ьайсалбаева Б.А., Карасева Н.В. Анализ готовности молодых мужчин к отцовству и факторы, влияющие на изменение гендерного распределения ролей в современной семье 31
Бсисснова А.А. 37
Коллсктивный договор как форма социального партнерства в Республике Качахсган
Дііорснич Е.Н. 43
Особеііности казахстанской модели межэтнического согласия в контекете политического транзита
Жусунова А., Жаназарова З.Ж. 47
Мүгсдек балаларды оқытудағы білім беру жүйесін жетілдіру
Кирассва Н.В. 52
Социальное иждивенчество - дисфункция социальной политики іосударства
Кошекесв Е.А., Амитов С.А. 55
Кедейиіілік мэселесін элеуметтанулық түрғыдан талдау
Міімалинова А. 59
Исследонание стратегических экономических зон и конкурентоспособности туристического продукта в Казахстане
Мироііііиченко А.Г., Ибраев И.Ж. 63
I Ірпкгика самолечения как социальная проблема
Молдабскова А.Т. 70
Мсюдологические основы социальной экспертизы государственных прогрпмм
Му інлисв Б.А. 84
*)лсумс 11 ануда кұқық бүзушы жасөспірімдерді зерттеу бағыттары
МI.I.I і і.ікбасва А. 89
Оиіпшсние молодежи к средствам массовой коммуникации (на примере іородм алматы)
(hіирона О.Т., Чинасылова А.М. 93
Діин жсірсмизм төтенше жағдай ретінде

Айдарбекова А.С, Султанова А.М.
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің
әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының оқытушылары

ЖАСӨСШРІМДЕРДЩ ДЕВИАНТТЫ МШЕЗ-ҚҰЛЫҚ МӘСЕЛЕСШ ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ

Өркениетіміздің алдыңғы қатарлы болуы үшін болашақ ұрпағымызға дұрыс тэлім-тэрбие беру ең басты мақсат. «Ел болам десең, бесігіңді түзе» - деген нақыш сөз отбасы тэрбиесінің маңызын айқындайды. Әр отбасында өз баласын мейірімділікке, имандылыққа баулып өсіреді. Үнемі осылай отбасында тэрбие берсе келешек ұрпағымыз ұқыпты, тэрбиелі, шыншыл болатыны айдан анық. Ата-ана балаларының ер-азамат болып, халқына еңбек етулерін басты міндет етіп қойған. Қызықты да өнегелі ойлармен бөлісу отбасында қозғалатын мэселелер болып табылады. Жалпы девиантты мінез-құлықтың пайда болуы осы тэрбиеден алшақ азаматтардан туындайтыны сөзсіз. Қазіргі кезеңдік, отандық девианттық мінез-құлық социологиясында Д.К. Қазымбетованың анықтауынша, девианттық мінез-құлық дегеніміз - адамдардың өмір салтындағы жалпымен қабылданған нормалар мен моральға, құқықтық жэне басқа да элеуметтік нормаларға сэйкес келмейтін, тұлғаға, элеуметтік топтарға немесе қоғамға зиян тигізетін (немесе пайда экелетін), қоғаммен қолдау табатын немесе тигізілген зияндары үшін элеуметтік жауапкершіліктер тартатын іс-эрекеттер, қимылдарды жатқызамыз [1]. Ол ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Девиантты мінез-құлықтың негізгі көрсеткіші болып: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, қылмыс, қоғамдық тэртіпті бұзу, адамгершілік ережелерін, дэстүрді, эдет-ғұрыптарды аттап өту суицид т.б. жатады. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін төбелес, дөрекілік сияқты жағымсыз іс-эрекеттерде көрініс табады.

Жасөспірімдік кезең адам өзінің рефлексивті жаттығуларын бағалайтын кезең. Жасөспірім өзінің тұрақты рефлексиясы арқылы өзінің негізін, мэнін ашады. Ол нэзік жанды, тез уайымдауға, сэтсіздікке берілгіш болады. Қандай болмасын ерекше бөгде көзқарас, эсерлі сөз, ерекше эсерлі болып оны жолынан тайдыруы мүмкін. Л.Ф. Обухова психологиялық зерттеулерінде жасөспірім тұлғасының ерекшелігі психологиялық жаңа құрылымдардың түп тамыры, жеткіншектік шақта қалыптасып қойған туындысы болып табылады. Өзіндік жеке тұлғасына деген қызығушылықтың күшейуі, сыншылдықтың көрінуі - бұлардың барлығы ерте жеткіншектік шақта сақталады, бірақ, олар мэнді өзгерістерге ұшырап, саналы түрде бейнеленеді. Жасөспірімдердің негізгі мэнді өзгерісі - бұл тұлғаның өзіндік дамуы [2]. Жасөспірім кезеңі жалпы тұлға болып дамуындағы маңызды фаза. Жасөспірімнің өзіндік дамуының аса маңызды факторы - ауқымды элеуметтік белсенділігі болып табылады. Ол белгілі бір үлгілер мен игіліктерді игеруге, үлкендермен жэне жолдастарымен, ақырында өзінің жеке басы мен өзінің болашағын жэне ниетін, мақсаты мен міндетін жүзеге асыру эрекеттерін жобалауға бағытталады. Бұл кезеңде жасөспірімдердің элеуметтенуінде оны қоршаған ортаның эсерінен көптеген өзгерістер болады. Осыған байланысты ненің бұрыс, ненің дұрыс екенін жасөспірім шатастырып девиантты мінез-құлыққа бейімделуіде эбден мүмкін. Девианттық мінез-құлықтың алдын алу жолдары: өмірлік маңызы бар әрекеттерге үйрету, адамның қызғушылықтарын арттыру, физикалық жэне психикалық денсаулықты нығайту, салауатты өмір салтын қалыптастыру. Жасөспірімдік кезеңде девиантты мінез-құлықтың

ауытқушылық себебі тұлға қалыптасуының бұзылуы, қоршаған орт әрекет нәтижесінде пайда болған мінез-құлық және тұлғалық өз жанұядағы келеңсіз жағдай, ата-ананың педагогикалық және психология көңіл бөлмеуі, баланың өз бетімен кетуі, ата-ананың баланы дұрыс эл қамтамасыз ете алмауы, жанұядағы болатын ұрыс-керістің салдары, бос у еркіндікке шығуынан болатын ауытқушылық салдары. Девианттық мін бастапқыда дәлелсіз болады. Жастар әдетте қоғамның талаптарына болғысы келеді. Бұған олардың албырттығы, қоғамдағы өзінің элеуметті жете білмеуі, элеуметтік бейімделе алмауы, қайыршылық өмір, т.б. ж әсер етеді. Девианттық мінез-құлықтағы топтардың болуы заңға қайш адамгершілікке жат қылықтарды істеуіне жол ашады. Осындай істерді ж олар ләззат алып, элеуметтік бақылау тәсілдерінен тыс болады. Ос жасөспірімдерге элеуметтік бақылау көп қажеттілік етеді. Сонымен элеуметтік бақылау барысында элеуметтік қолдау көрсетудің өте тиім қолданған жөн. Жалпы азаматтарға адамзаттық құндылықтар мен адам қағидалары негізінде рухани және діни тәрбие беру, өмірдің мәні насихаттау. Зорлық зомбылықты, зұлымдықты және ашық жыныстық қа бейнелейтін бейнесюжеттерге қатаң тыйым салу. Жастардың осынд қылықтарды уағыздайтын дүниелерге әуестігіне шектеу қойып, оларды басқа адамгершілікке үндейтін дұрыс дүниелермен толтыру керек. Бұ ақпарат құралдары, оқу және ағарту ұйымдары арқылы басқаша ойлайт басқаша әрекет ететін жастарға барынша тиімді саясат жүргізіп, олард жолға бағыттау да тиімді болады. Девиантты мінез-құлықты жастармен жүргізетін кадрларды даярлау және қайта даярлау да өзекті мәселелеле~ болып табылады.

Девиантты мінез-құлықты балалармен тәрбиелік жұмыстарын жүргі ұстаз, баланың тек кейбір мінездік кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, қоғамдық өмірдің талаптарымен ұштасқан дұрыс қарым-қатынас жолына әкеліп, ары қарай қалыптаса дамуына, элеуметтенуіне көмектесуі қа педагогикалық іс-әрекеттер мазмұны, қоғам өмірінде бекіген адамгершілі қасиеттер мәнімен, талаптарымен тікелей байланыстыру адамдар арас қарым-қатынастар. Балалар бойында девиантты мінез-құлықтың өріс және оларды мектеп қабыргасынан бастап элеуметтендіруге мүмкіндік қолға алу қажет. Қазіргі таңда жасөспірімдеріміздің алкаголь, наша, шегуге тәуелді болуы басты мәселелердің бірі болып отыр. Жалпы ау мінез-құлқы элеуметтік психологиялық мәселе болып табылады. Жасөс теріс келеңсіз пиғылдарының болуына қатаң жаза қолдану қажет. Соным балалардың конфликтіге түскен жағдайда ата-ана шешу жолдарын қа керек. Бірден бас салып сабау емес, оларды байыппен сабырлықпен келтіру, яғни бала өз ойын толық қорықпай айта алатындай басты қабылдау қажет. Отбасында зорлық-зомбылық, қаталдықты ұстанымды барысында баланың үйден қашуына әкеп соғады. Қоғамның қиын жаг қалған жасөспірімдер келеңсіз қылмыстарға бармас үшін, дер кезінде эле психологиялық, педагогикалық көмек көрсету қажет. Девиантты мінез-қ; алдын-алу шаралары, яғни спортқа, білім алуға және еңбек етуге, қо жұмыстарға белсене қатысуға жағдай жасау. Девиантты мінез-құлықты мен жеткіншектерге әлеуметтік педагогтар, элеуметтік қызме психологтар қазіргі таңда көптеп қажет етеді. Жасөспірімдер арас дағдарыстық ахуалдардың пайда болуын детерминациялайтын және немесе басқа да себептермен бірлесе психологиялық қауырттылықты күш

жасерекшелік психологиялық факторлар туралы мәліметтер әлі де болса жеткіліксіз жағдайда. Жасөспірім өзінің «есейгендігін» көрсетуге деген қажеттілігін фрустрациялау, өзіндік сана сезімнің дамуы барысында «Мен-тұжырымдамасанын» жағымсыз қалыптасуы, өзін-өзі жек көру, өзіне деген жағымсыз көзқарас, өзін-өзі төмен бағалау жене өзін-өзі кемсіту сияқты эрекеттер жасерекшелік дағдарыстың патологиялық барысын детерминациялайды, яғни бұл суицидтік эрекеттің пайда болу қауіптілігінің елеулі факторы болып табылады. Жасерекшелік дагдарыстық патологиялық барысы алаңдау, мазасыздану, үрейлену, психозақымдаушы жағдайларға фиксациялану, өзіндік дэрменсіздік, күйзелу, жалғыздық, үмітсіздік, өзіндік тұлғаны пессимистік бағалау, болашақ өмірді жэне өзекті мэселені, яғни болашақты жоспарлау қиынға соғатын жағымсыз қарқынды эмоциялармен сипатталатын дағдарыстық ахуалдардың пайда болуына жетелейді. Дағдарыстық ахуалдардың дамуы элеуметтік-психологиялық кері бейімділіктің пайда болуына жетелейді. Кері бейімдеушілік жағдайлар жасөспірімдер арасындағы суицидті қоздырады, олар: психоэмоционалдық күйзелістерге деген төзімділіктің төмендеуі, ерекше интеллект (максимализм, өзгеше пайымдаулар, пікірлер, үзілді-кесілді ойлар), коммуникативті қабілеттердің жеткіліксіз дамуы, өзіне-өзі жағымсыз баға беру, дамымаған сындарлы копинг-стратегиялар жэне психологиялық қорғану, өмірдің құндылықтарын шала түсіну жэне т.б. Сонымен, эрекеттік девиациялардан көрініс табатын жасерекшелік дағдарыстан деструктивті шығудың жолы бірден-бір жолы - суицидтік эрекетке жетелейді. Туған-туыстармен туыстық қарым-қатынасты үзу, өнімді жұмысқа деген бейжайлық, салбырлық көрсету, өмірден түңілу, жанұяның, қоғамның, діни топтардың құндылықтарына жағымсыз көзқараспен қарау, сияқты эрекеттердің патологиялық қалыптасуы суицидтік эрекет пен дағдарыстық ахуалдардың пайда болуын шарттастыратын детерминациялаушы фактор негізінен, жеткіншектер қай жағынан болсын элсіз сипатта болады, олардың бойында элеуметтік маргинализм байқалады. Өйткені олар әлі де болса, есейіп үлгерген жоқ, жасөспірімдер немесе жеткіншектер көп жағдайды терең жағымды түсіне алмай, күйзеліске ұшырайды. Олардың бойында үялшақтық пен агрессиялы мінез-құлық, жастық максимализм, шектен тыс мазасыздану, шамасы келмесе де «өзім білеміндікке» үмтылу сияқты эрекеттер тэн болады.

Жалпы, жасөспірімнің күйзеліске душар болып жүргенін мынандай эрекеттерден де анық аңғаруға болады:

1. Баланың мінез-құлқы өзгереді, түйық бола бастайды, әңгімеден қашады, өте енжар, селқостық байқалады;

2. Мектепке бармаудың барлық амал-шарасын ойлап табады: «басым, ішім ауырып түр, құсқым келеді» деген сияқты сылтауларды көбейеді;

3. Мектепте болған жағдайлардан бас тартады, сабаққа барғысы келмей, эдейі үйықтап қалады;

4. Әдеттегіден гөрі ақшаны жиі сұрай бастайды, сылтауы көбейеді, тіпті ата-анасының қалтасына түседі. Демек, ол қаржыны мектепте «мазасын алып жатқандарға» тасиды;

5. Кейбіреулері тіпті түйықталып кетеді, ешкіммен сөйлеспейді, ал екіншілері өте ашуланшақ бола бастайды;

6. Оқу үлгерімі нашарлайды, зейінсіз болады.

Сонымен бірге егер бала зорлық-зомбылық көрсе, оны келесі жанама белгілерден де байқауга болады:

1. ұйқысы бұзылады;

2. ата-анамен, мұғалімдермен, құрбыларымен ерегесу эрекі агрессия байқалады;

3. апатия, күйзеліс:

4. достарын жиі ауыстырады;

А.А. Сұлтанов жасөспірімдерде мінез-құлықтың өзгеру себебін факторлардың үш негізгі тобын көрсетті:

1) жасөспірімнің элеуметтік ортадағы орны, оның жасерекші келмейтін элеуметтенудің бүзылуына байланысты кері бейімделушілігі;

2) адами құндылықтардың жүйесіне қарсылыгынан туындаған жанжалдасу;

3) ішімдікке, нашақорлыққа бейімделу, яғни өзін-өзі күйрету ү алатын жол жэне оның қарқынды дамуының алғышарттары [3].

Жастардың осы категорияларымен элеуметтік жұмыс үйымдастыру жэне жүзеге асыру кезінде біріншіден, жеке түлғаның байланыстарының бұзылу үдерісін болдырмайтын моральдық, псих экономикалық қолдау көмектесетінін ескеру керек, мұнда кі элеуметтенудің алдын алу үшін көбіне экономикалық, ресурс ұйымдастырушылық қолдаулар бұл байланыстардан гөрі тиімді екенін жөн; екіншіден, егер жеке тұлға өзінің элеуметтік қызметкер психологиялық бүзылуды болдырмау үшін, жаңа мэртебе табу үшін көрсетуге міндетті. Қоғамдағы жалпы элеуметтік экономикалық нашарлауы кейбір отбасыларына өз балаларына толықтай жағдай қамтамасыз етуге кедергі жасайды. Әсіресе өз балалары үшін жауапкері алмайтын немесе алудан бас тартқан отбасыларында жағдай мүлдеі Мүнда балалар маскүнемдік, нашақорлық жэне т.б. құбшыстарды тіке, өткізеді. Осындай отбасшарындағы мардымды тэрбие мүлдем жоқ, бі зорлық көреді, олардың денелеріне зақьм келтіреді, адамның таптайтын жағдайлар да жиі кездеседі. Қазіргі кездегі жастар үшін ен мэселе ретінде біраз кедергілерге, қиыншылықтарға үшырасып оты тұрғын үймен қамтамасыз етілуі, жұмысқа орналасу осылардың мемлекетті толғандыратын мэселелер болып табылады. Сонымен қа' нарығындағы төмен бэсекелестік жағдайлары, профессионалдық біл тэжірибенің жетіспеуінен жастар ортасындағы девианттық мінез-құлы мен жұмыссыздық мэселелері белең алуы сөзсіз. Қазіргі кезде жастард көпшілігі ауылдық жерлерде түратыны белгілі. Осыған орай ауылдық қалада тұратын жасөспірімдерге рухани қажеттіліктерді қанағаттанді яғни мэдениет үйлері, театрлар, кинотеатрлардың жоқтың қасы. Ж салауатты өмір салтын калыптастыра алуы үшін оған эмоциясын ил үйренуді, қақтығысты жеңе алуға үйрету қажет, сынды, өзін-өзі қорғау адамдар тарапынан шыққан қысымға қарсылықты агрессиясыз қабыл тэсілдеріне баулуды, зиянды эдеттерге қарсы түруға үйретуді, тэсілдеріне баулуды, зиянды эдеттерге қарсы тұруға үйретуді, салауа сүруге жэне пайда болған мэселелерді элеуметтік-жағымды құраі шешеуге мүмкіндік беретін құндылықтармен қатар қалыптастыру қажет.

Болашақ ұрпағымыздың денсаулығы мен тэрбиесіне басты назар І келешегі екенін ұмытпағанымыз жөн болар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазымбетова Д.К. Девиантное поведение молодежи как